

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה לה: גדרי הפסק בברכות הנהנין (3): היסח
הדעת לאורח

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה לה: גדרי הפסק בברכות הנהנין (3): היסח הדעת לאורח

*

רקע

בסוגיית הגמ' מתחדש דין נוסף לגבי הפסק בברכות הנהנין, והוא דין היסח הדעת לאדם הסועד בבית חברו.

מקורות

- א. גמ' מב. "רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא... אנן אתכא דריש גלותא סמכינן"
- ב. תוס' ד"ה אתכא [שני הדיבורים]
- ג. שו"ע סי' קעט סע' ב, ה, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו רישתנא מבי ריש גלותא. רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל. אמר ליה: לא סבר לה מר סלק אסור מלאכול, אמר ליה: אנן אתכא דריש גלותא סמכינן. [ברכות מב.]

הגמ' אומרת שהדין - שבסוף הסוגיה נדחה מהלכה - שהאוכל אחר סילוק השולחן חייב לחזור ולברך ברכת הנהנין, נאמר רק ביחס לאדם הסועד בביתו, אך הסועד בבית ריש גלותא, אינו חייב לחזור ולברך ברכת הנהנין לאחר סילוק שולחנו, מפני שהוא סמוך על שולחנו של ריש גלותא.

ניתן להבין את הדין שניתן לסמוך על שולחנו של ריש גלותא על פי שתי הדרכים שלמדנו בגדרי הפסק בברכות [עמ' 155]: א. דעתו של האורח תלויה בדעתו של ריש גלותא, ולכן הוא אינו מסיח דעתו מהמשך האכילה ["אין סילוקנו סלוק, שדעתנו אם ישא משאות מאת פניו אלינו נאכל" (רש"י ד"ה אתכא דריש גלותא)]. ב. החיוב לחזור ולברך תלוי בסיום הסעודה, וסיום הסעודה אינו תלוי ברצונו של האורח אלא בדעתו של בעל הבית.

תוס' [ד"ה אתכא (בשני הדיבורים)] מחדשים על סמך גמ' זו שני חידושים בדין אורח הסועד אצל בעל הבית:

א. "והא דאמרינן כי אמר הב לן ונברך אסור למשתי... היינו דוקא כי אמר בעל הבית, אבל לא אורח, ואף איהו גופא יכול לחזור ולאכול עם בעל הבית". תוס' מיישמים את הדין שנאמר בגמ' לגבי עקירת השולחן, לגבי אמירת "הב לן ונברך". אורח נגרר אחר בעל הבית, ולכן אמירת "הב לן ונברך" על ידי אורח אינה מחייבת לברך ברכת הנהנין על המשך האכילה, ואף האורח בעצמו יכול לאכול ללא ברכה נוספת.

הרי"ף והרמב"ם אינם מביאים את הדין של "אתכא דריש גלותא סמכינן". אולי ניתן להסביר שהם דוחים את היישום של התוס'. לדעתם, דין ההיסמכות על ריש גלותא נאמר רק בהוה אמינא של הסוגיה, שעקירת שולחן היא סיום הסעודה, וסיום הסעודה נקבע על פי

דעתו של בעל הבית בלבד. למסקנה, עקירת שולחן אינה מחייבת לחזור ולברך, ורק נטילת ידיים למים אחרונים ואמירת "הב לך ונברך" מחייבות לחזור ולברך. אמירת "הב לך ונברך" אינה סיום הסעודה אלא הסחת הדעת מהמשך הסעודה, והסחת הדעת תלויה בכל אדם לעצמו.

ב. "כשרגיל לאכול מיני פירות ומביאין להם בזה אחר זה, יש אומר שצריך לברך אכל חד וחד לפי שאינן יודעים אם יתן להם בעל הבית יותר, >ונראה שאין צריך לברך לפי סומכין על שלחן בעל הבית<¹ והיינו דבי ריש גלותא". תוס' לפי הגרסה שלפנינו², מחדשים שהיכולת לסמוך על דעתו של בעל הבית אינה רק לגבי סילוק וסיום של סעודת פת, אלא אף לגבי אכילת פירות. אורח האוכל פירות אצל בעל הבית אינו צריך לחזור ולברך על פירות שלא היו לפניו בשעת הברכה, מפני שדעתו לאכול את כל מה שבעל הבית יתן לו.

חידושם של התוס' מבוסס על אחת משתי הנחות: א. כשם שבסעודת פת יש סיום אובייקטיבי של הסעודה, והוא נקבע על פי דעתו של בעל הבית בלבד, כך גם באכילת פירות יש סיום אובייקטיבי של "יחידת האכילה", והוא נקבע לפי דעתו של בעל הבית בלבד. ב. החיוב לחזור ולברך תלוי בהיסח הדעת, ואורח תולה את דעתו בדעתו של בעל הבית, ואינו מסיח דעתו³.

הט"ז [סי' קעט סק"ד] אינו גורס את המוקף, ומפרש שכוונת התוס' הפוכה. תוס' סוברים שאורח האוכל פירות מברך על כל פרי שלא היה לפניו בשעת הברכה. כיוון שאורח אינו יודע אם יביאו לו פירות נוספים, הוא חייב לחזור ולברך. מריש גלותא למדו התוס' שדעתו של אורח אינה משמעותית. כשם שדעתו של אורח על סיום הסעודה אינה מסיימת את הסעודה, כך דעתו של האורח על מינים שאינם לפניו, אינה משמעותית, כיוון שאין הוא יודע אם יביאו לו מינים נוספים, והוא חייב לחזור ולברך.

סיכום

סוגייתנו עוסקת בגדרי הפסקה בברכות הנהנין של אורח. תוס' סוברים שאורח האומר "הב לך ונברך" אינו חייב לברך לפני המשך אכילתו, מפני שהוא סמוך על דעתו של בעל הבית. הרי"ף והרמב"ם השמיטו את דין "אנן אתכא דריש גלותא סמכין" ואולי לדעתם דין זה נאמר רק לגבי סילוק השולחן ונדחה מהלכה.

נחלקו הפוסקים בהסבר שיטת התוס'. הבית יוסף מפרש, שכשם שאורח נגרר אחד דעתו של בעל הבית בקביעת סיום האכילה כך גם בשעת הברכה, ולכן אין הוא מברך על מיני פירות שלא היו לפניו בשעת הברכה והובאו אחר כך. הט"ז מודה לדין הראשון, אך לדעתו,

¹ ציטוט התוס' הוא לפי הגרסה שלפנינו. הבית יוסף [סי' קעט סע' ה"ה ואהא] והט"ז [סי' קעט סק"ד] אינם גורסים את המוקף.

² גם הבית יוסף מפרש כך את דברי התוס', אף שכאמור בהערה הקודמת גרסתו שונה.

³ הבית יוסף [שם] מסביר אחרת, ובהתאם לתפיסת הרי"ף [ראה לעיל עמ' 150] שהעיקר הוא הכוונה בשעת הברכה: "אורח יודע הוא שיביאו לו לאכול ולשתות כל צרכו יותר... ולכך כשמברך תחלה דעתו על כל מה שיביאו לפניו".

למרות שבעל הבית נפטר בברכה הראשונה על כל מיני הפירות שבביתו, אורח חייב לברך על כל הפירות שלא היו לפניו בשעת הברכה.

הלכה

השו"ע [סי' קעט סע' ב] פוסק כתוס' כי "סומך על שלחן אחרים, אפילו אמר הב לך ונברך לא הוי היסח הדעת, עד שיאמר בעל הבית". כמו כן פוסק השו"ע [סע' ה] שאורחים שהביאו להם פירות לאחר שבירכו ברכת הנהנין אינם צריכים לחזור ולברך, מפני שהם נגררים אחר בעל הבית. הט"ז [סק"ד] חולק, ולדעתו אורחים צריכים לחזור ולברך על פירות שלא היו לפנייהם בשעת הברכה. המשנה ברורה [סקי"ז, ועיין שער הציון אות כג] פוסק כשו"ע.

המגן אברהם [ס"ק ג-ד. נפסק במשנה ברורה ס"ק י-יא] פוסק שאורח נגרר אחר בעל הבית רק כשלא היתה לו דעה מפורשת. לפיכך אם אמר "הב לך ונברך" ודעתו היתה שלא יאכל אף אם בעל הבית ימשיך לאכול, חוזר ומברך. וכן אם בעל הבית אמר "הב לך ונברך", ודעתו של האורח היתה להמשיך ולאכול, אינו חוזר ומברך⁴.

⁴ המגן אברהם מבין "שהב לך ונברך" הוא היסח הדעת, ולכן דעתו המפורשת של האורח קובעת לגבי חיוב הברכה. ניתן להבין ש"הב לך ונברך" הוא סיום הסעודה, ואם כן, אין לדעת האורח משמעות כלל. עיין ערוך השלחן [סע' ה] הכותב שמלשון הפוסקים לא משמע כמגן אברהם.